

บทคัดย่อ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย เรื่องพระอดีตพุทธเจ้ากับวรรณกรรมพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อกันมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาลแล้วว่า การอ่านหรือคัดลอกคัมภีร์พระพุทธรศาสนาถือเป็นบุญกิริยาวัตถุหนึ่ง ชรามเนียมนี้ได้แพร่ไปยังที่ต่าง ๆ ที่รับพระพุทธรศาสนาจากอินเดียรวมทั้งประเทศไทยด้วย โดยปรากฏหลักฐานทั้งด้านประติมากรรมและจิตรกรรม โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังนั้นเนื้อหาที่ชาวไทยนิยมนำมาเขียนโดยทั่วไป ได้แก่ เรื่องพระอดีตพุทธเจ้า นิทานชาดก พุทธประวัติ และเรื่องจากวรรณคดีไตรภูมิ

วรรณกรรมและจิตรกรรมต่างก็เป็นสาขาหนึ่งของวิจิตรศิลป์ที่มีลักษณะการแสดงออกเฉพาะตัวแตกต่างกันไป แต่ก็มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เราสามารถบอกเรื่องราวที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ว่าเป็นเรื่องอะไรโดยศึกษาจากวรรณกรรม ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้อนุมานได้ว่าบ่อเกิดของเรื่องราวที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังก็เป็นบ่อเกิดแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งของวรรณกรรมไทยด้วย

จิตรกรรมฝาผนังยุคเริ่มแรกที่ปรากฏในประเทศไทยเป็นเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พบที่ถ้ำศิลา จังหวัดยะลา มีอายุอยู่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นจิตรกรรมศรีวิชัยแห่งเดียวที่ยังมีเหลืออยู่ จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้านี้ยังคงนิยมต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

คัมภีร์พุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนเชื่อกันว่าเป็นพุทธพจน์ที่เปล่งจากพระโอษฐ์ของพระพุทธรองค์ เพราะปรากฏเป็นหลักฐานชั้นต้นจากพระไตรปิฎก หลังจากนั้นพระอรธกถาจารย์ก็นำไปขยายความจนมีลักษณะแตกต่างกันไปตามลัทธิที่ตนเชื่อถือ เป็นสาเหตุให้มีคัมภีร์และวรรณกรรมเกิดขึ้นเป็นอันมาก ซึ่งมีผลกระทบต่อการสร้างงานทัศนศิลป์ อันเป็นเครื่องรองรับความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อลัทธิศาสนาที่ตนนิยมนับถือ

Abstract

A Study on the Relationship between Thai Mural Paintings about the Buddhas of the Past and Literature in Relation to Buddhism

After the lifetime of Buddha, Buddhists have believed that reading and copying the scripture is one form of making merit. This tradition was spread to many places that received Buddhism from both India and Thailand. Evidence of this appears in sculptures and paintings. Thais have specially liked painting murals about the Buddhas of the past, stories of the previous lives of the Buddha, the story of the life of the Lord Buddha and the Three Worlds story.

Although literary works and paintings appear to be unrelated forms of the fine arts, they have maintained a firm relationship in the Buddhist tradition through mural paintings. Although both literary work and paintings are branches of fine arts, they are different from each other. The source of the story from the murals is the literature. At the same time we can estimate that the inspiration for the murals is fundamentally the Thai literary work.

The initial age of mural paintings in Thailand was around the late eighteenth century. The last Srivijaya mural that still remains is about the Buddhas of the Past, which is at Silp Cave in Yala Province. However, murals about the Buddha's life has been continually popular into the Ratanakosin period.

Buddhists believe that the scripture is the Buddha's words because primary evidence was found in the Tripitaka. Afterwards, the commentary teacher magnified the scripture, reaching various sects of Buddhism. This was the cause of the variety of scriptures and literary works today. Therefore it has influenced the fine arts that have a foundation in the beliefs and respect of Buddhists.

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย เรื่องพระอดีตพุทธเจ้ากับวรรณกรรมพุทธศาสนา

พรสวรรค์ อัมรานนท์*

ความนำ

บทความนี้ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยเรื่องพระอดีตพุทธเจ้ากับวรรณกรรมพุทธศาสนา โดยได้กำหนดกรอบความคิดไว้ว่า ด้วยเหตุที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยเป็นที่ยอมรับกันว่าได้ใช้โครงเรื่องจากวรรณกรรมในพระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย อีกทั้งจิตรกรรมฝาผนังในยุคแรกๆ พบว่าเป็นเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าซึ่งมีมาตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ในยุคศรีวิชัย และนิยมต่อเนื่องกันมาในยุคที่ขอมเรืองอำนาจในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยโดยมีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ พบทั้งในยุคสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ซึ่งยุคสมัยต่างๆ ดังกล่าว ประเทศไทยได้รับอิทธิพลพระพุทธรูปมาหลากหลายนิกาย ดังนั้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า เท่ากับเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อมูลที่ปรากฏในวรรณกรรมที่สำคัญทำให้สามารถเชื่อมต่อและเติมเต็มวรรณกรรมลายลักษณ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมพระพุทธรูปศาสนา

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพาน เนื่องจากในสมัยที่พระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นทรงแสดงธรรมด้วยวาจา ไม่มีการจดบันทึกเป็น

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายลักษณ์อักษรไว้เลย พระสาวกต่างก็ใช้วิธีจดจำและถ่ายทอดทางมุขปาฐะต่อๆ มา จวบจนพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาได้แตกแยกออกไปหลาย นิกาย โดยเฉพาะนิกายใหญ่สำคัญ 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาทหรือหินยาน กับนิกาย อัจฉริยวาทหรือมหายาน โดยแต่ละนิกายมีคัมภีร์และวรรณกรรมที่สนับสนุนความเชื่อ ของตนมากมายและใช้ภาษาแตกต่างกันไป

เชื่อกันว่าเริ่มมีการบันทึกพุทธวจนะลงเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อสมัยหลัง พระเจ้าอโศกถึง 200 ปี¹ คือในราว พ.ศ. 400-512

คัมภีร์บาลีที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทยนั้นเป็นคัมภีร์พระพุทธ ศาสนาในนิกายเถรวาทหรือหินยาน ส่วนของนิกายอื่นๆ ที่บันทึกด้วยภาษาถิ่นของ อินเดียก็มีตัวอย่าง เช่น

นิกายสรรพาสติวาท บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต

นิกายมหาสังฆิก บันทึกด้วยภาษาปรากฤต

นิกายสถิรวาทิน บันทึกด้วยภาษาไปศษจี เป็นต้น

ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย²

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีปรากฏว่า พระพุทธศาสนาเผยแผ่ เข้ามายังประเทศไทยเป็น 2 ช่วง คือ สมัยก่อนไทย และสมัยไทย (ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ลงมา) ดังนี้

สมัยก่อนไทย

สมัยก่อนไทย พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้เป็น 3 ยุค ดังนี้

ยุคที่ 1 นิกายเถรวาทสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาเผยแผ่พระ พุทธศาสนาเมื่อครั้งที่ดินแดนแถบนี้ถูกเรียกว่า สุวรรณภูมิ

ยุคที่ 2 นิกายมหายาน เข้ามาครั้งอาณาจักรศรีวิชัยรุ่งเรือง (ราว พ.ศ. 1300) รับเข้ามาโดยกษัตริย์ในเกาะสุมาตรา แผ่เข้ามาถึงบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย ต่อมา

¹ดอกบัวขาว [นามแฝง] และการพิภพ ดังคณะสิงห์, หินยาน-มหายาน (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 123.

²หลวงปริบาลบุรีภัณฑ์, ปาฐกถาเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (ธนบุรี : โรงพิมพ์การศาสนา, 2514), 2-43, 90-117.

เมื่อขอมเรืองอำนาจ (ระหว่าง พ.ศ. 1574–1725) นิยามมหายานแบบขอมได้แผ่เข้ามา ยังดินแดนอันเป็นประเทศไทยในปัจจุบันนี้ทั้งหมด มีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญใน ยุคนั้น

ยุคที่ 3 นิยามหินยานอย่างพุกาม (พ.ศ. 1600) โดยพระเจ้าอโนรุธมหาราช ที่แผ่ขยายอำนาจเข้ามาทางล้านนาและล้านช้าง แต่ไทยที่อยู่ทางใต้ตั้งแต่สุโขทัยลงมา ยังคงนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานแบบขอม

สมัยไทย (ตั้งแต่สมัยสุโขทัยลงมา)

ราว พ.ศ. 1696 พระเจ้าปรีกรมพหุมหาราชแห่งเกาะลังกา ทรงฟื้นฟูปรับปรุง และจัดระเบียบปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา มีการสังคายนาพระธรรมวินัย และสถาปนานิิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ขึ้น มีพระสงฆ์จากนานาประเทศ เช่น พม่า มอญ ไทย และ เขมร เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาและบวชใหม่ตามลัทธิลังกาวงศ์นี้ยังลังกา และ นำกลับเข้ามาเผยแพร่ยังประเทศของตน

สำหรับประเทศไทยลัทธิลังกาวงศ์ได้เข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราชเป็นแห่งแรกเมื่อราว พ.ศ. 1800 ต่อมาได้แพร่เข้ามาและเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรสุโขทัยในสมัย ราชวงศ์พระร่วงและรับเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจวบจนกระทั่งถึง ปัจจุบัน

มูลฐานพุทธศิลปะ

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดงานทัศนศิลป์อันเนื่องในพระพุทธศาสนาก็ เพราะพุทธศาสนิกชนมีความเชื่อกันมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาลแล้วว่า การอ่านหรือ คัดลอกคัมภีร์พระพุทธศาสนาถือเป็นบุญกิริยาวัตถุอย่างหนึ่ง³ นอกจากพุทธศาสนิกชน จะคัดลอกคัมภีร์โดยการจารึกลงบนวัสดุต่างๆ เป็นต้นว่า หน่อกศิลา ไม้ ใบลาน หรือ ลานเงินและลานทอง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ศิลปินหรือช่างเขียนก็ได้ถ่ายทอด เนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์หรือวรรณกรรมออกมาในรูปของงานประติมากรรม และงานจิตรกรรมด้วย

จากหลักฐานทางโบราณคดี ศิลปโบราณวัตถุที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธ

³บุญกิริยาวัตถุ 10, ที่ตั้งแห่งการทำบุญ, ทางทำความดี ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529), 265.

ศาสนาสมัยอินเดียโบราณในราว พ.ศ. 270-307 สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แสดงให้เห็นว่ายังไม่มีการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้า แต่จะใช้รูปสัญลักษณ์ (symbol) แทนเมื่อต้องการแสดงรูปของพระองค์ คตินิยมในการสร้างรูปเคารพของพระพุทธองค์เกิดขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 6 ที่เมืองคันธาระและมถุราเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพื้นเมือง⁴ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะรับเอาความคิดทางปรัชญาตลอดจนพิธีกรรมบางอย่างของพราหมณ์เข้ามาประพகுติปฏิบัติในพระพุทธศาสนา มหายานได้ค่อยๆ ก่อเกิดขึ้นจากการเลือกสรร ผสมผสานบรรดาปรัชญาในนิกายต่างๆ จนเป็นเอกลักษณ์เด่นชัดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 6 ด้วยเหตุเพราะความต้องการที่จะต่อสู้กับพระพรหมของศาสนาพราหมณ์และพระเจ้าองค์อื่น ๆ และความเชื่อที่ว่า ความศรัทธาในพระพุทธเจ้าจะทำให้บรรลู่พระโพธิญาณได้ ทำให้ศาสนิกชนฝ่ายมหายานหันไปสู่การกราบไหว้บูชารูปเคารพ นับว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดงานศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมและวรรณกรรม

ศิลปะมถุราซึ่งสร้างพระพุทธรูปสมัยแรกๆ มีจารึกหลายชิ้นที่ปรากฏบนพระพุทธรูปที่ทำให้เราจกล่าวได้ว่าเป็นศิลปะเนื่องในพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะ พระพุทธรูปดังกล่าว รวมถึงรูปเคารพพระโพธิสัตว์ถูกส่งไปยังเมืองต่างๆ ซึ่งอาจเพื่อเผยแพร่พุทธศาสนานิกายใหม่ นั่นคือ นิกายสรวาสตีวาท ซึ่งกำลังเจริญอยู่ในขณะนั้น และได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้ากนิษกะ⁵ ที่นักประวัติศาสตร์ขนานพระนามว่า "อโศกแห่งมหายาน" นับตั้งแต่พระองค์ได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยฝ่ายเหนือ โดยนิมนต์พระเถระผู้ทรงคุณปัญญาแต่งคัมภีร์ ไปรดให้จารึกข้อพระธรรมวินัยและอรรถกถาลงในแผ่นทองแดงและสร้างหีบศิลาเป็นที่รองรับนำไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างขึ้นโดยเฉพาะคณะธรรมทูตของมหายานโดยมีพระอัสวโฆษา เถระคู่บารมีของพระเจ้ากนิษกะก็ได้

⁴ อานันทะ เค กุมาราสวามี, ประวัติศาสตร์ศิลปะของอินเดียและอินโดนีเซีย, (นิวยอร์ก : ม.ป.ท., 2508), 60.

⁵ จรัสสา ราชวิเชียร, "ประติมานวิทยาของพระศรีอารยเมตไตรยะจากอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้", ดำรงวิชาการ, 2545, 47, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการแสดงผลงานวิชาการของคณะโบราณคดีระหว่างวันที่ 16-22 มิถุนายน พ.ศ. 2545

เผยแพร่ธรรมะตามแนวของมหายานด้วยการรจนาคัมภีร์ศรัทธาโรปาหสูตรไปอย่างกว้างขวาง ต่อมาพระมหาเถระนาคารชุน ซึ่งฝ่ายมหายานยกย่องว่าเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ผู้สร้างลัทธิ มัชฌามิก-ศูนยวาท-โพธิสัตตวยาน-ตรีกาย ก็พยายามแผ่ลัทธิของตนออกไปอย่างแพร่หลาย ถึงกับกล่าวว่าคำสอนของพระมหาเถระนาคารชุน คือเครื่องประดับอยู่กับวังของมหายาน

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์แสดงว่าพุทธศาสนิกชนในเมืองจีน ธิเบต เป็นแหล่งใหญ่ของพระพุทธรศาสนาฝ่ายมหายาน ได้ถ่ายทอดพระพุทธรพจน์และคัมภีร์ต่างๆ ของพระพุทธรศาสนาไปจากภาษาสันสกฤตทั้งสิ้น แม้ศาสนิกชนในประเทศเกาหลีและญี่ปุ่นก็ได้หลักมหายานไปจากประเทศจีน⁶

อนึ่งในดินแดนที่พระพุทธรศาสนามหายานได้ตั้งอยู่และผ่านเข้าไป ต้องผสมผสานกับลัทธิของพราหมณ์และวัฒนธรรมของชาวยุโรปส่วนได้ เป็นโอกาสให้ได้รับการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะกับภูมิประเทศอยู่เสมอ และด้วยอิทธิพลของคัมภีร์ชาดกและอวทานของพระพุทธรศาสนาฝ่ายมหายานที่มีนิทานแสดงบารมีต่างๆ ซึ่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาจนบรรลุถึงพระพุทธร คำสอนในคัมภีร์ชาดกและในอวทานเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติพระพุทธรศาสนาเคร่งครัดไปในทางบำเพ็ญเพียรบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า และเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดศิลปะในการแสดงออกซึ่งเรื่องในคัมภีร์นั้นๆ โดยจำลองคำสอนออกมาเป็นรูปแกะสลักตามถ้ำต่างๆ เป็นต้นว่า Aurangabad และ Ajanta มีภาพศิลปะการจำลองรูปพระโพธิสัตว์จากคัมภีร์ชาดก และภาพจำลององค์พระพุทธรเจ้า⁷

ศาสนิกชนที่ทำการแกะสลักเรื่องราวต่างๆ ของพระพุทธรองค์ถือว่าการกระทำอย่างนี้เป็น การบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุธรรมถึงความเป็นพุทธรและมีคามเชื่อกันมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธรกาลแล้วว่า การอ่านหรือคัดลอกคัมภีร์พระพุทธรศาสนามือเป็นบุญกุศลวิญญัตถุหนึ่ง และธรรมเนียมนี้ได้แพร่ไปยังที่ต่างๆ ที่รับพระพุทธรศาสนาจากอินเดียรวมทั้งประเทศไทยด้วยโดยปรากฏหลักฐานทั้งด้านประติมากรรมและจิตรกรรม โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังนั้น เนื้อหาที่ชาวไทยนิยมนำมาเขียนโดยทั่วไป ได้แก่ เรื่องพระอดีต

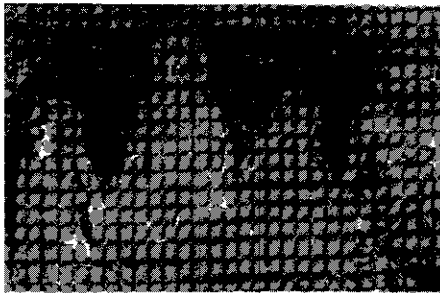
⁶ เก็บความจาก เสถียร พันธรังษี, พุทธรศาสนามหายาน (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2512), 8-40., และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ปาฐกถาเรื่องพระพุทธรศาสนาในประเทศไทย, 2-43, 90-117.

⁷ J.C. Harle, *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*. (New Haven and London : Yale University Press, 1994, 130.

พุทธเจ้า นิทานชาดก พุทธประวัติ และเรื่องจากวรรณคดีไตรภูมิ

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าตามคติมหายาน

หลักฐานทางศิลปกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมในประเทศไทยนั้น พบว่าภาพที่เก่าแก่ที่สุดเป็นเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พบที่ถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวว่าภาพเขียนเหล่านี้อาจจะได้วาดขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นภาพเขียนที่เป็นการแสดงออกครั้งสุดท้ายของสกุลช่างเขียนพื้นเมืองตามแบบศิลปะแบบศรีวิชัย⁸ เป็นจิตรกรรมศรีวิชัยแห่งเดียวที่ยังมีเหลืออยู่และค้นพบในประเทศไทย⁹ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพระอดีตพุทธเจ้าที่พบในศิลปะศรีวิชัยนี้ น่าจะมีที่มาจากคติเรื่องตรีภยของมหายานที่ว่า มีพระพุทธเจ้าในรูปสามภคกาย ถือว่าเป็นทิพยกายที่เหล่าพระโพธิสัตว์รับรู้ในสวรรค์ชั้นสุขาวดี สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่าง ๆ ที่อยู่ห้อมล้อมสุขาวดีพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้าอมิตาภะจำนวนมากจนไม่อาจประมาณนับได้ และมีพระพุทธเจ้าในรูปนิรมานกายหรือกายเนื้อที่เคยเสด็จอุบัติมาแล้ว ก่อนหน้าพระโคตมพุทธเจ้าและจะเสด็จอุบัติต่อไปอีกในอนาคตข้างหน้าเป็นจำนวน มากจนไม่อาจจะประมาณนับได้เช่นเดียวกัน

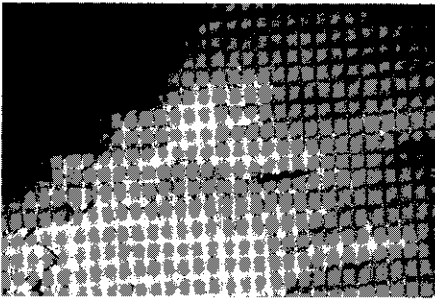
ภาพที่ 1 พระอดีตพุทธเจ้า
จิตรกรรมฝาผนังในถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา ราวพุทธศตวรรษที่ 18
ที่มา : วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย, จัดพิมพ์ในการจัดแสดงภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ หอศิลป์ กรมศิลปากร, 2502.

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่พบในยุคต่อมาปรากฏอยู่ใน

⁸ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลจาก THE ORIGIN AND EVOLUTION OF THE THAI MURALS ของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ใน วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย จัดพิมพ์ในการจัดแสดงภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ หอศิลป์ กรมศิลปากร, 2502, 14.

⁹เรื่องเดียวกัน, 35.

พุทธสถานทรงปราสาทซึ่งช่างไทยได้รับความบันดาลใจมาจากศิลปะขอมที่มีอายุก่อนหน้านั้น ซึ่งมีอายุโดยประมาณระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 เจดีย์สถานที่ที่มีภาพจิตรกรรมเหล่านั้น ได้แก่ ปราสาทบิรวารในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ปราสาทประธานในวัดนี้เป็นแบบเก่าที่สุดของปราสาทไทยซึ่งมีต้นเค้ามาจากปราสาทแบบขอม โดยคงจะมีอายุแรกสถาปนาประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 19¹⁰ หรืออาจก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

ภาพที่ 2 พระอดีตพุทธเจ้า

จิตรกรรมฝาผนัง ภายในเรือนธาตุปราสาทบิรวาร ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี

ที่มา : เสมอชัย พูลสุวรรณ, สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 17.

ภาพดังกล่าวเขียนเป็นพระพุทธรูป ประทับนั่งแสดงปางมารวิชัยอยู่บนพุทธบัลลังก์ โดยมีพระสาวกนั่งประคองอัญชุลีอยู่ทางด้านข้าง สันนิษฐานกันว่าภาพจิตรกรรมที่เหลืออยู่นี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องอดีตพุทธ¹¹ พุทธลักษณะเป็นแบบแผนเดียวกับที่พบบนประติมากรรมพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นแรก ภาพจิตรกรรมนี้จึงอาจถูกเขียนขึ้นพร้อมกับการสร้างปราสาทบิรวารองค์ดังกล่าว ในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 19 และอาจได้เป็นต้นเค้าให้กับการเขียนภาพจิตรกรรม ที่มีเนื้อเรื่องและองค์ประกอบของภาพคล้ายคลึงกัน ภายในพุทธสถานทรงปราสาทอีกหลายแห่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีอายุภายหลังจากนั้นลงมา¹²

ในงานวิจัยของเสมอชัย พูลสุวรรณ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้

¹⁰ สันติ เล็กสุขุม, วัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย ลวดลายประดับสมัยอยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ : มูลนิธิจิมป์ ทอมป์สัน, 2522), 81.

¹¹ เสมอชัย พูลสุวรรณ, สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 18.

¹² เรื่องเดียวกัน.

สัญลักษณ์เรื่องพระอดีตพุทธเจ้าร่วมกับพุทธสถานทรงปรารงค์ว่าเป็นสิ่งที่มีมาอยู่ก่อนแล้วในวัฒนธรรมขอม เนื่องจากปราสาทขอมมีความหมายถึงการเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล รูปพระอดีตพุทธเจ้าที่พบร่วม จึงควรถูกใช้ในบริบทสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกันด้วย โดยอาจหมายถึงพระพุทธรูปจำนวนมากไม่อาจประมาณนับได้ ซึ่งได้สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่าง ๆ ที่อยู่ห้อมล้อมสุวาทิพุทธเกษตรของพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ ตามคติความเชื่อในพุทธศาสนานิกายมหายาน¹³

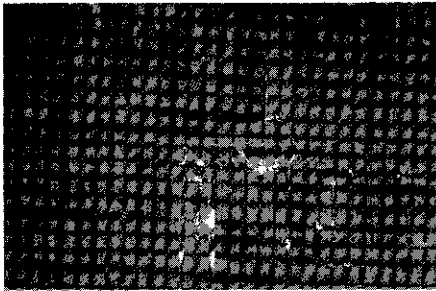
ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่พบร่วมกับพุทธสถานทรงปรารงค์รุ่นต่อ ๆ มา เท่าที่หลงเหลือหลักฐานมาถึงปัจจุบันมีอีก 4 แห่งเรียงตามลำดับอายุคือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี (ภายในปรารงค์ประธาน), วัดพระราม (ภายในปรารงค์ประธาน), วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา (ภายในปรารงค์บริวาร มุมตะวันตกเฉียงเหนือ), และวัดราชบูรณะ (ภายในปรารงค์ประธานและเจดีย์ราย) ตำแหน่งที่พบภาพเขียน คือ บนผนังภายในห้องเรือนธาตุของพระปรารงค์หรือพระเจดีย์ และบนผนังห้องกรูของพระปรารงค์¹⁴

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในเรือนธาตุ ปรารงค์ประธานศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี คูหาปรารงค์ซึ่งมีผนังของพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีช่องประตูอยู่บนผนังด้านตะวันออก ส่วนผนังอีกสามด้านที่เหลือทึบตัน บนผนังด้านเหนือและใต้ภายในเรือนธาตุมีภาพจิตรกรรมซึ่งแสดงองค์ประกอบคล้ายคลึงกัน โดยพื้นที่ผนังได้ถูกแบ่งเป็นแถวตามแนวนอนรวม 6 แถว แต่ละแถวแสดงภาพพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย แต่องค์ประกอบปลีกย่อยแตกต่างกันออกไป บางแถวพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ภายในซุ้มทรงปราสาทยอดแหลม บางแถวพระพุทธรูปประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และบางแถวมีภาพพระสาวกนั่งประคองอัญชลีเพิ่มเข้ามา จำนวนพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏบนผนังทั้งสองด้านมีมากเต็มทั้งสองผนัง ไม่สามารถนับจำนวนได้เพราะบางแถวภาพลบเลือนมาก อีกทั้งผนังด้านตะวันตกนอกจากจะแสดงภาพพระพุทธรูปเจ้าตามแนวนอนเช่นเดียวกับบนผนังด้านเหนือและด้านใต้แล้ว ตรงกลางผนังแสดงภาพพระพุทธรูปเจ้าที่มีพระวรกายขนาดใหญ่กว่าพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ บนผนัง

¹³ เรื่องเดียวกัน, 18-19.

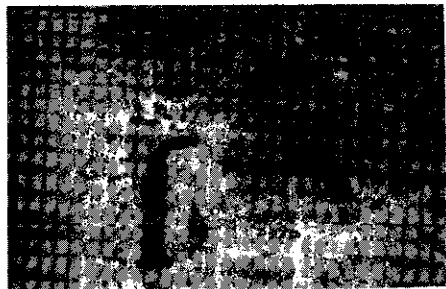
¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 15.

เดียวกัน มีพระสาวกและนักบวชหลายรูปนั่งประคองอัญชลี จากจำนวนพระพุทธรูปที่ปรากฏยังไม่อาจเปรียบเทียบได้กับจำนวนนับใดๆ ของพระพุทธรูปเจ้าตามคติเถรวาท ดังนั้นจิตรกรรมภายในคูหาปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี คงมิได้ถูกเขียนขึ้นตามคติพุทธศาสนานิกายเถรวาทคงคิดว่าน่าจะทำตามคติมหายานอยู่เช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในเรือนธาตุปราสาทบิหารในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี และภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในปราสาทประธานของวัดพระรามซึ่งปรากฏอยู่ในคูหาเรือนธาตุที่คงจะถูกเขียนขึ้นพร้อมกับการสร้างองค์ปราสาท ในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 20; ภาพจิตรกรรมดังกล่าวประกอบด้วยภาพอดีตพระพุทธเจ้า ประทับนั่งเรียงแถวซ้อนเป็นชั้นๆ ถึงแม้ว่าภาพจะลบเลือนไปมากแล้ว แต่ประมาณจากพื้นที่ผนังแล้วก็คงมีจำนวนพระอดีตพุทธเจ้ามากกว่า 28 พระองค์ อันเป็นจำนวนนับสูงสุดตามคติพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังนั้นภาพจิตรกรรมที่นี้ก็คงยังเขียนขึ้นในคติมหายานเช่นเดียวกัน

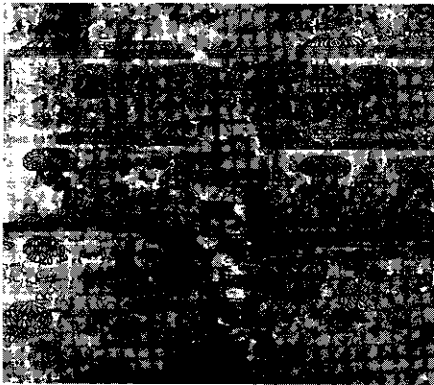

ภาพที่ 3 พระอดีตพุทธเจ้า
จิตรกรรมฝาผนังข้าง ภายในเรือนธาตุ
ปราสาทประธานศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี

ภาพที่ 4 พระอดีตพุทธเจ้า
จิตรกรรมบนผนังมุขยื่น ปราสาทประธานวัดพระราม
พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : เสมอชัย พูลสุวรรณ, สัญลักษณ์ในงาน
จิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24
(กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539),
25.

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุยุรยาเคยมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าบนผนังเรือนธาตุด้านทิศเหนือในพระเจดีย์ทิศ ซึ่งตามบันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) โปรดฯให้สถาปนาขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 1917 แต่ปัจจุบันทั้งปรารค์ประธานและปรารค์ทิศที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ได้พังทลายไปแล้ว โชคดีที่อาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์ ได้คัดลอกภาพไว้ได้ทัน ในภาพที่คัดลอกไว้มีจำนวนพระอดีตพุทธเจ้า 14 พระองค์ อีกทั้งรายละเอียดของภาพก็ไม่สามารถระบุได้ว่าช่างเขียนได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระพุทธรูปในคติใด แต่ถ้าพิจารณาในบริบทที่ว่า การพบจิตรกรรมภายในปรารค์ทิศองค์นี้ก็ชวนให้คิดว่า น่าจะเคยมีจิตรกรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กันอยู่ภายในปรารค์ประธานและปรารค์ทิศองค์อื่นๆ ด้วย (ซึ่งปัจจุบันไม่หลงเหลือหลักฐานให้เห็น) ซึ่งถ้าหากเป็นจริงตามข้อสันนิษฐานนี้จำนวนรวมของพระอดีตพุทธเจ้าก็จะมีมากกว่า 28 พระองค์อีกหลายเท่าตัว ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้เช่นกันที่ภาพจิตรกรรมแห่งนี้อาจถูกเขียนขึ้น โดยยังคงอิงอยู่กับคติจักรวาลในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแบบขอม¹⁵

ภาพที่ 5 พระอดีตพุทธเจ้า
บนผนังเรือนธาตุด้านทิศเหนือในปรารค์ทิศ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุยุรยา (ภาพคัดลอก)
(ปัจจุบันปรารค์ทิศนี้พังทลายไปแล้ว)
ที่มา : วิทยาลัยการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของ
ไทย, จัดพิมพ์ในการจัดแสดงภาพจิตรกรรมฝาผนัง
ณ หอศิลป์ กรมศิลปากร, 2502.

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าตามคติเถรวาท

พุทธศตวรรษที่ 20 จิตรกรรมสมัยอยุธยาได้พัฒนามาจากแบบอย่างภาพลายเส้น

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 42.

สมัยสุโขทัยจนเกิดเป็นรูปแบบที่มีลักษณะของตนเองอย่างเด่นชัด ภาพเขียนตอนนี้ก็คือ ภาพเขียนที่วัดราชบูรณะ เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1967-1970 มีองค์ประกอบเป็นภาพ พระอดีตพุทธเจ้า พุทธประวัติ และชาดก

ภาพที่ 6 พระอดีตพุทธเจ้า
จิตรกรรมฝาผนังในคูหาภายในพระเจดีย์ราย (ไม่ปรากฏแล้ว) ในวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20
(ฝีมือคัดลอกของอาจารย์เพื่อ หริพิทักษ์)

จากการที่กรมศิลปากรได้เปิดกรุในองค์พระปราสาทวัดราชบูรณะในปี พ.ศ. 2500 นั้น ทำให้ได้พบภาพจิตรกรรมและศิลปโบราณวัตถุอันมีคุณค่ายิ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความรู้เกี่ยวกับประเพณีแห่งชีวิตประจำวันของไทยในสมัยอดีต โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมผนังกรุ ท่านผู้รู้ได้ช่วยกันตรวจดูและสรุปว่าเป็นภาพเขียนสี เรื่องชาดกกับเรื่องพุทธประวัติ ถึงแม้ว่าจะยังมีภาพอีกหลายตอนที่ยังไม่สามารถวินิจฉัยได้ว่าเป็นเรื่องราวอันใด ตอนไหน และเหตุใดจึงเขียนไว้เช่นนั้น เพราะภาพค่อนข้างจะลบเลือนมาก แต่อย่างไรก็ดีการที่อธิบดีกรมศิลปากรได้เชิญอาจารย์แสง มนวิฑูร หัวหน้าแผนกหอวชิรญาณ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เข้าร่วมพิจารณาภาพจิตรกรรมภายในกรุแล้วช่วยค้นคว้าเขียนเรื่อง “พระอดีตพุทธ” ทำให้พุทธประวัติช่วงก่อนพุทธกาลนี้เด่นชัดขึ้นมาก เพราะท่านได้บรรยายภาพจิตรกรรมภายในผนังกรุอย่างละเอียด ทำให้ทราบว่ารูปพระอดีตพุทธเขียนไว้ชั้นบนสุดด้านละ 6 องค์ ทั้ง 4 ด้านรวมเป็น 24 องค์ ภายใต้อันล่างพระอดีตพุทธเขียนอักษรขอมบอกพระนามไว้ทุกองค์ ถึงแม้ว่าอักษรเหล่านั้นจะชำรุดลบเลือนไปมาก พระนามที่ยังพออ่านได้ก็ยังเป็นพระนามของพระอดีตพุทธที่สามารถตรวจสอบจากคัมภีร์อภิญญาปริยสูตรภาณวารอังคุดตริกนิกาย ได้กล่าวอ้างนามของพระพุทธเจ้า 28 องค์ โดยรวมพระพุทธโคตม เป็นองค์ที่ 28 ดังนี้

นโม เม สัพพพุทธาน์	อปปนุณานำ มเหลสิน์
1. ตนหงฺกโร มหาวิโร	2. เมธงฺกโร มหายโส
3. สรณงฺกโร โลกทิตโต	4. ทีปงฺกโร ชุตินฺธโร
5. โกณฑณฺญโณ ชนปาโมกฺโข	6. มงฺคโล ปุริสาสโก
7. สุมนฺ สุมนฺ ธีโร	8. เรวโต รัติวฑฒโน
9. โสภิตฺto คุณสมฺปนฺโน	10. อโนมทสฺสี ชนฺตฺตโม
11. ปทุโม โลกปชฺโชโต	12. นารโท วรสารถี
13. ปทุมุตฺโตโร สุตตสาโร	14. สุขเมโธ อปปฏิปฺคฺคโล
15. สุขาโต สัพพโลกคฺโค	16. ปิยทสฺสี นราสโก
17. อตฺตทสฺสี การุณิโก	18. ธมฺมทสฺสี ตโมนฺโท
19. สิทธฺโต อสโฆ โลก	20. ติสฺโส จ วทํ วัโร
21. ปุสฺโส จ วรโท พุทฺโธ	22. วิปสฺสี จ อนฺนปโม
23. สิขี สัพพทิตฺto สุตฺตา	24. เวสฺสภ๔ สุขทายโก
25. กกุสนฺโธ สุตฺตวาโห	26. โกนาคมนฺno รัตนฺชโห
27. กสฺสโป สิริสมฺปนฺโน	28. โคตโม สกฺยปฺงฺคโว ¹⁶

แต่ภาพเขียนพระพุทธรูปในกรุพระปรางค์มีเพียง 24 องค์ ขาดจำนวนดังกล่าวไป 4 องค์ อาจารย์แสงได้ศึกษาข้อความจากคัมภีร์มธฺรตถวิลาสินี ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของคำว่าอดีตพุทธ ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์บาลีพุทธวงศ์ว่า

“อดีตพุทธานนฺติ อตฺติทาน์ พุทฺธาน์ ๙ อุมหาก์ ภควโต อภินิหารสฺส ปุโรโตปน ตนฺหงฺกโร เมธงฺกโร สรณงฺกโร ทีปงฺกโรติ จตฺตารโ พุทฺธา เอกสมฺมิ กปฺเป นิตฺพตฺตีสฺ ๙ เตสํ อปรภาเค โภณฺทณฺญาทโย เตวีสิตฺพุทฺธาติ สัพเพ ทีปงฺกราทโย จตฺวีสิตฺพุทฺธา อิทฺ อตฺติตฺพุทฺธาติ อธิปฺเปตา”

แปลว่า

คำในบาลีพุทธวงศ์ ว่า อดีตพุทธทั้งหลายนั้น ได้แก่พระพุทธรูปที่ล่วงแล้วทั้งหลาย อธิบายว่า พระพุทธรูป 4 องค์ คือ พระดัตถ์ทังกร พระเมธังกร พระสรณังกร และพระ

¹⁶แสง มนวิฑูร, “6. เรื่อง พระอดีตพุทธ” จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พระนคร : ศิลปการพิมพ์, 2501), 44.

ที่ปังกร ทรงอุบัติในกัณฑ์เดียวกัน ก่อนหน้าพระผู้มีพระภาคของเรา (สกยโคตม) ซึ่งผูกใจจะเป็นพระพุทธ แต่ยังมีได้รับพยากรณ์จากพระพุทธทั้งหลายเหล่านั้น ต่อมาจากพระพุทธเหล่านั้น ได้มีพระพุทธ 23 องค์ มีพระโกณฑัญญะ เป็นต้น รวมทั้งพระพุทธที่ปังกรด้วย เป็นพระพุทธ 24 องค์ ซึ่งท่านหมายถึงอดีตพุทธทั้งหลายในที่นี้”

จากเนื้อความในคัมภีร์มรุตถวิลาลินี ทำให้ท่านวิเคราะห์ได้ว่า การที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังปรากฏพระอดีตพุทธเพียง 24 องค์นั้นก็เพราะพระพุทธ 3 องค์ต้น คือ พระตถันหังกร พระเมธังกร และพระสรณังกรนั้น ไม่นับเพราะพระผู้มีพระภาคของเรายังมิได้รับพยากรณ์จากสำนักของท่านเหล่านั้น พระองค์ทรงได้รับพยากรณ์ว่าจะได้เป็นพระพุทธเป็นครั้งแรกทีเดียวในยุคของพระที่ปังกร ซึ่งเวลานั้นพระพุทธเจ้าของเราเป็นสมุทธาบศ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก็ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธทุกพระองค์ กระทั่งถึงพระกัสสป จึงเป็นพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ เพราะองค์สุดท้ายคือ พระสกยโคตโม ก็คือ บัจจุบันพุทธ

ใน ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งพระรัตนปัญญาเถระรจนาเป็นภาษาบาลี และร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปลเป็นภาษาไทย เรื่องนี้จัดว่าเป็นวรรณคดีบาลี มีเนื้อเรื่องทั้งหมดเกี่ยวกับประวัติพุทธศาสนา แบ่งออกเป็นสมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล และสมัยหลังพุทธกาล ท่านผู้รจนาได้อ้างชื่อคัมภีร์ต่างๆ ทางพุทธศาสนามาประกอบเนื้อหา ดังเช่นอาศัยข้อความจากคัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์สุมังคลวิลาลินี และคัมภีร์ทีปวงศ์ เป็นต้น ได้กล่าวพรรณนากัปปและพระพุทธเจ้าที่ทรงอุบัติในกัปปนั้นๆ ดังต่อไปนี้

สารมณฑกัปป มีพระพุทธ 4 องค์

1. พระพุทธตถันหังกร
2. พระพุทธเมธังกร
3. พระพุทธสรณังกร
4. พระพุทธที่ปังกร

สารกัปป มีพระพุทธ 1 องค์ คือ

1. พระพุทธโกณฑัญญ

สารมณฑกัปป มีพระพุทธ 4 องค์ คือ

1. พระพุทธมังคละ
2. พระพุทธสุมน

3. พระพุทธเวต

4. พระพุทธโสภิต

วรกัปป มีพระพุทธ 3 องค์ คือ

1. พระพุทธอโนมทัสสี

2. พระพุทธปรหม

3. พระพุทธนารท

สารกัปป มีพระพุทธ 1 องค์ คือ

1. พระพุทธปรหมุตตร

มณฑกัปป มีพระพุทธ 2 องค์ คือ

1. พระพุทธสุเมธ

2. พระพุทธสุชาต

วรกัปป มีพระพุทธ 3 องค์ คือ

1. พระพุทธนियทัสสี

2. พระพุทธอรรถทัสสี

3. พระพุทธธัมมทัสสี

สารกัปป มีพระพุทธ 1 องค์ คือ

1. พระพุทธสิทธัตถ

มณฑกัปป มีพระพุทธ 2 องค์ คือ

1. พระพุทธติสส

2. พระพุทธปัสส

สารกัปป มีพระพุทธ 1 องค์ คือ

1. พระพุทธวิปัสสี

มณฑกัปป มีพระพุทธ 2 องค์ คือ

1. พระพุทธสิขี

2. พระพุทธเวสสภู

ภัทรกัปป หรือสุททกัปป มีพระพุทธ 4 องค์ คือ

1. พระพุทธกกุสันโธ

2. พระพุทธโกนาคมน

3. พระพุทธกัสสป
4. พระพุทธโคดม

คัมภีร์สัมปิณฑิตมทานิทานและคัมภีร์วิสุทธิวิลาสินีอรรถกถา ในคัมภีร์นี้ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องพระอดีตพุทธเจ้านั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในสมัยอดีตชาติครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ ในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้า 27 พระองค์ อันเริ่มแต่ปฐมอดีตพุทธเจ้าองค์แรก คือ พระพุทธตันหังกร เรื่อยมาจนครบ 27 พระอดีตพุทธเจ้า และองค์สุดท้ายคือพระพุทธกัสสปซึ่งได้ตรัสพยากรณ์โชติบาลพรหมณ์ว่าจะได้เป็นพระโคตมพุทธเจ้า

ในอรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสินีกล่าวว่า "...บารมี 30 ประการมีทานบารมีเป็นต้น เป็นเหตุแห่งพุทธะทั้งหลายจำนวนมาก ซึ่งเปรียบดังเม็ดทรายในคงคา (คงคาว่าลูกูปมานี อนเนกส์ พุทธธานี ทานปารมิตาที่สมมติสปารมิตา การณานิ)..." แสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าสู่ความเป็นพุทธะนั้นมีจำนวนมากจนไม่อาจนับได้เปรียบดังเม็ดทรายในคงคา มีมาแล้วทั้งในอดีต และยังคงมีต่อไปในอนาคต อดีตมีพระพุทธเจ้าที่ล่วงเลยมาตามกาลเวลาเป็นจำนวนมาก เรียกตามบาลีว่า *อดีตพุทธะ* ทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสในอนาคตก็มีเป็นจำนวนมากเช่นกัน เรียกตามบาลีว่า *อนาคตพุทธะ*

จากความเชื่อที่ว่าผู้ที่เข้าสู่ความเป็นพุทธะนั้นมีมากดุจดั่งเม็ดทรายในคงคา ทำให้จำนวนพระอดีตพุทธในคัมภีร์หลายๆ เล่ม เริ่มปรากฏพระอดีตพุทธในจำนวนที่แตกต่างกัน นับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง เช่นใน อภยนาถวิสุทธิสูตร ตอนหนึ่งยังบอกเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าว่า มีเป็นจำนวนมากมายมหาศาล ดังความว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านี้ (พระพุทธเจ้า 28 พระองค์) และพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ อีกหลายร้อยโกฏิ"

ในอนาคตดวงศ์ สำนวนล้านนา เมื่อพระโพธิสัตว์ตั้งมโนปณิธานด้วยการเปล่งวาจาเพื่อเข้าสู่พุทธภาวะ พระองค์ก็ได้พบพระพุทธเจ้ามีจำนวน 3 แสน 2 หมื่น 7 พันพระองค์

อย่างไรก็ตาม พระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏเป็นหลักฐานชั้นต้นนั้น มีเพียง 7 พระองค์ ซึ่งพระสมณโคดมได้ตรัสด้วยพระองค์เอง ดังมีปรากฏใน พระไตรปิฎกหมวดพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ทรงกล่าวถึงเหตุที่ตรัสพระสูตรมหาปทานสูตร และทรงเล่าเรื่องพระประวัติของพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ดังมีพระนาม

ต่อไปนี้ พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ และ พระองค์เอง (พระโคตมะ)

ส่วนพระไตรปิฎกขุททกนิกายพุทธวงศ์ ซึ่งปราชญ์ถือกันว่าเป็นคัมภีร์ที่พระอรธกถาจารย์ได้เพิ่มเติมเข้าในพระไตรปิฎกภายหลังนั้น ได้ระบุเพิ่มเติมจำนวนพระอดีตพุทธอีก 18 พระองค์ รวมเป็น 25 พระองค์

ถึงแม้ว่าความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าจะมีแตกต่างกันไป แต่ก็มีความแตกต่างกันในเรื่องของจำนวน ส่วนความเชื่อที่ว่า ความปรารถนาของมนุษย์ในการเข้าสู่พุทธภวะนั้น ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะก้าวเข้าสู่พุทธภวะนั้นได้ โดยต้องมีความมุ่งมั่นที่จะเป็นพระพุทธเจ้า และต้องใช้เวลาศึกษาและปฏิบัติพุทธการกรรมเพื่อบ่มเพาะความพร้อมในการที่จะเข้าสู่พุทธภวะเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับระยะเวลาเป็นกัปปี หรือสองขัยตามที่พระพุทธโคดมทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ 4 อสงไขยแสนกัปปีจึงได้สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่พบบนผนังห้องกรุใต้เรือนธาตุของปราสาทประธานที่ถูกสร้างขึ้นเมื่อราวปีพุทธศักราช 1967 จึงเป็นหลักฐานชัดเจนที่เก่าที่สุดสำหรับการเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องนี้ตามคติเถรวาท โดยมีคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทรองรับอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กัน และทำให้เห็นทั้งความเหมือนและความแตกต่างของเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าระหว่างคติมหายานและเถรวาท นั่นคือทั้งสองนิกายต่างก็มีความเชื่อว่าพระพุทธรเจ้าที่อุบัติมาในโลกนี้มีจำนวนนับไม่ถ้วน มีมาแล้วทั้งในอดีต ปัจจุบัน และยังมีต่อไปอีกในอนาคต ฝ่ายเถรวาทแม้จะถือว่าพระพุทธรเจ้าในอดีตมีจำนวนมากมายเช่นเดียวกับมหายานก็ตาม แต่ก็จะมีพระอดีตพุทธเจ้าเพียงบางพระองค์เท่านั้นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษโดยเฉพาะพระพุทธรเจ้าที่มีความสัมพันธ์กับพระโคตมพุทธเจ้าซึ่งเป็นปัจจุบันพุทธ ที่ทรงอุบัติมาในภัทรกัปนี้ รวมทั้งพระพุทธรเจ้าที่ทรงอุบัติมาในกัปปีอื่นๆ โดยเริ่มจากสารมณฑกัปปี ที่มีพระพุทธรเจ้าเสด็จอุบัติมาในกัปปี 4 พระองค์ พระพุทธรเจ้าองค์ที่ 4 คือ พระพุทธรที่บังกร เป็นพุทธปฐมพยากรณ์ลำดับมาจนถึงพระพุทธรกัสสปะ ดังนั้นจำนวนนับพระอดีตพุทธเจ้าในนิกายเถรวาทจึงนับเฉพาะพระพุทธรเจ้าองค์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธรประวัติของพระโคตมพุทธเจ้า ซึ่งอาจมีจำนวนนับเป็น 24 พระองค์ เฉพาะที่ตรัสพยากรณ์ว่าพระโพรสิสัตว์จะได้เป็นพระพุทธรเจ้า บางทีก็นับรวมพระพุทธรเจ้า 3 พระองค์แรกในสารมณฑกัปปีที่ไม่ได้มีพุทธ

พยากรณ์ ก็จะมีจำนวนนับเป็น 27 พระองค์ และถ้านับพระโคตมพุทธเจ้ารวมด้วยก็จะ เป็น 28 พระองค์ คตินี้ได้รับความนิยมต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมฝาผนังและวรรณกรรมไทย จึงเป็นการศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมอันเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของบรรพชนไทย คุณูปการที่ท่านได้มอบงานศิลปกรรมไว้ให้อนุชน รุ่นหลังได้ก่อให้เกิดความเป็นชาติไทยที่อุดมด้วยสุนทรีย์ภาพแห่งศิลปกรรมหลากหลาย แขนง ได้สัมผัสทั้งความงดงามแห่งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมแบบไทยๆ ที่ก่อรูปแบบขึ้นจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธรศาสนาที่บรรพชนไทยได้รจนา ขึ้นเป็นวรรณกรรมและช่างไทยก็ได้นำความรู้นั้นมาสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทยอันเป็น มรดกที่มีค่ายิ่งของคนไทยตลอดมา ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย ดังที่ อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์กล่าวว่า "จิตรกรรมไทยมีคุณลักษณะพิเศษแสดงออก ให้ปรากฏเห็นเกี่ยวกับความเชื่อในความเป็นชาติ มีรูปแบบที่แสดงความเป็นไทยและ วิธีการสร้างสรรค์เป็นแบบอย่างของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์อันสำคัญ จิตรกรรมไทยจึงเป็นงานศิลปะประจำชาติของคนไทยทั้งปวง"¹⁷

¹⁷จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. "ลักษณะจิตรกรรมไทย", เอกสารการสอนชุดไทยศึกษา หน่วยที่ 6- 11, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2526), 255.

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2527.
- กรมศิลปากร. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2519.
(โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช
สนิทวงศ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 17 ธันวาคม
2518).
- _____ . จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. พระนคร : ศิวพรการพิมพ์, 2501.
- กมลลา กองสุข. "ภาพมารวิชัยในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น". วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2534.
- เจือ สดเวทิน. วรรณคดีพุทธศาสนา. พระนคร : คลังวิทยา, 2506.
- บำเพ็ญ ะวีน. รวบรวม: ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร ภาค 3 พระอนาคตวงศ์.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ. 2542.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่ม 10 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 2 ทิฆนิกาย
มหาวรรค กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.
- พัชรินทร์ สุขประมุข และคณะ. รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ. กรมศิลปากร
จัดพิมพ์ประกอบการจัดนิทรรศการพิเศษเนื่องในเทศกาลปฐมาภิรมย์พระบาทสมเด็จพระ
พระที่นั่งอัสสรวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร 19 กรกฎาคม - 30
กันยายน 2532.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง
24. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- รัตนปัญญา เถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร : ห้างหุ้นส่วน
จำกัด ศิวพร, 2501. กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.
- ศิลป พีระศรี. วัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย. ทรงแปลและเรียบเรียง
โดยหม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2502.

เสถียร พันธรั้งษ์. พุทธศาสนมหายาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2512.
หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. ปาฐกถาเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4
ธนบุรี : โรงพิมพ์การศาสนา, 2514.

เอนก ขำทอง, รวบรวม. พุทธวงศ์ ประวัติพระพุทธรเจ้า 25 พระองค์. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์ การศาสนา, 2541.

Harle, J. C.. **The Art and Architecture of the Indian Subcontinent.** New Haven
and London : Yale University Press, 1994.